

## **ВІДГУК**

*офіційного опонента*

*на дисертацію УСАТЕНКО ГАННИ ВОЛОДИМИРІВНИ*

*на тему: «АСИСТОВАНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ЧИННИК ПРИВ'ЯЗАНОСТІ  
У ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ СТОСУНКАХ», представлену до захисту  
на забуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 – психологія*

**Актуальність теми дослідження.** Дисертаційне дослідження Ганни Володимирівни Усатенко концептуально дотичне до нагально затребуваних розробок, що мають сприяти розкриттю потенціалу дітей з особливими освітніми потребами (ООП), їхній активній участі у життєдіяльності, так само, як і підвищенню якості життя родин цих дітей. Наразі, в умовах вкрай недостатнього забезпечення процесів навчання і розвитку осіб з ООП в Україні щодо навчально-методичного, кадрового, організаційного та інших рівнів, системне дослідження на тему «Асистована комунікація як чинник прив'язаності у дитячо-батьківських стосунках» уможливорює планування продуманого, науково обгрунтованого з опорою на успішний міжнародний досвід супроводу дітей з вираженими мовленнєвими порушеннями, що збагачує наявні психолого-педагогічні підходи новими ідеями, методами, засобами та алгоритмами їх впровадження. Розроблення теми, пов'язаної з доланням комунікативних труднощів у дітей з ООП, є вкрай важливим через безпосередній вплив їхньої комунікативно-мовленнєвої компетентності на успішність навчання, виховання, оволодіння навичками самообслуговування, взаємодії з дорослими й однолітками тощо. Водночас, принципове покращення соціальної комунікації та соціальної взаємодії у родині, дає змогу запобігати соціальній ізоляції і стигматизації сімей, натомість складає умови для формування надійного фундаменту послідовного розвитку дітей з ООП й набуття ними соціальної адаптації, самостійності й життєвої компетентності.

**Обгрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність.**

Зміст дисертаційної роботи Г. В. Усатенко дає змогу зрозуміти напрацьовану зарубіжними науковцями і практиками протягом десятиріч культуру налагодження комунікації дорослих з дітьми, які мають труднощі спілкування; у роботі розвінчано міф щодо упередженого ставлення до асистованої комунікації (АК), а також узагальнено, переосмислено й систематизовано важливі ідеї, методичні підходи та успішні практики, представлено власний досвід ефективного впровадження АК.

У дисертаційному дослідженні обгрунтовано:



- теоретичні положення, серед яких – теорія прив'язаності та зумовленість прихильності функціональним й конструктивним спілкуванням; специфіка АК, яку необхідно враховувати при продумуванні плану впровадження додаткових візуальних чи мануальних засобів, наприклад, усвідомлення того, що мовленнєва структура фраз за АК може вирізнятися від структури вербальних речень; доречність застосування альтернативної та допоміжної комунікації для дітей з вираженими комунікативними труднощами з опорою на їхні компенсаторні функції та ін. Головним результатом осмислення визначених у дисертаційному дослідженні головних наукових положень стало розроблення теоретичної моделі впливу АК на прив'язаність у дитячо-батьківських стосунках;
- дизайн емпіричної частини, що охоплює: вибіркові сукупності внутрішньої та зовнішньої валідності; вибір і підлаштування до потреб й умов дослідження діагностичного інструменту (через здійснену процедуру стандартизації методик CPRS-SF та FIATS – AAC 38); статистичну обробку даних; підведення підсумків експерименту, а саме: визначення специфіки та функцій асистованої комунікації в сімейній взаємодії; виявлення умов, за яких формувальний експеримент може дати найбільш сприятливі результати, що поглиблює уявлення про механізми впливу АК на дитячо-батьківські стосунки, а також ідентифікує типові проблемні ситуації спілкування, пов'язані з використанням АК в родині дітей різних вікових груп й визначає психологічні особливості цих ситуацій;
- алгоритм впровадження АК як системи, правил, норм і форм щодо засвоєння як дітьми, так і батьками; фокусування на необхідності формулювання функціональних цілей, покроковості та введенні поступових змін у комунікацію;
- ризики та труднощі впровадження формувального експерименту, що відображає зрілу, відповідальну дослідницьку позицію автора;
- перспектива подальших досліджень: наявні результати наукової роботи як передумови стандартизованої системи супроводу дітей з комунікативними порушеннями та їхніх родин.

**Наукова новизна результатів дисертаційної роботи** полягає у визначенні ролі АК у налагодженні безперешкодної комунікації між дітьми з комунікативними труднощами та їхніми батьками, що позитивно позначається на появі близькості (як прояву прив'язаності) у їхніх стосунках, з одного боку, й уникненні конфліктності, з іншого. Також було визначено, що асистування у комунікації сприяє зменшенню ригідності, усталеності комунікативних реакцій у дітей з комунікативними труднощами, а також



появі гнучкості й адаптивності у комунікативних проявах, що створює умови для активної участі таких дітей в освітньому процесі та життєдіяльності, у цілому.

Теоретична модель впливу асистованої комунікації на прив'язаність у дитячо-батьківських стосунках, розроблена автором, враховує важливі складники процесу формування прив'язаності, відтворює як динаміку її формування (вертикальний ракурс), так і контекстуальні аспекти (горизонтальний ракурс).

Також у роботі представлено недостатньо популярна в Україні, натомість – повністю схвалена і експериментально доведена позиція батьків (як і фахівців) стосовно того, що труднощі комунікації з дітьми з мовленнєвими труднощами залежать не тільки від стану розвитку самих дітей, і не тільки від застосування тих чи інших засобів, але й від чуйності самих батьків, їхньої здатності помічати і відповідати на комунікативні спроби дітей. Такий підхід базується на розуміння нейророзмаїття і має назву «подвійна емпатія» (двобічне – зі сторони як дітей, так і дорослих – підлаштування, налаштування один на одного).

### **Практичне значення**

У дисертаційному дослідженні Г. В. Усатенко системно і послідовно представлено надзвичайно дієвий інструмент впливу на соціально-комунікативну сферу дітей з ООП, а саме – альтернативну і додаткову комунікацію, що є методом з науково доведеною ефективністю, при цьому – вкрай недостатньо відомим для українських педагогів, фахівців-практиків і батьків як в змістовому, так і в організаційно-методичному планах.

У цьому контексті велику практичну цінність мають розроблені автором, з опорою на багаторічний практичний досвід, покрокові плани занять з батьками для навчання дітей, які мають комунікативні труднощі, використанню графічних символів та побутових жестів для комунікації з метою зміцнення прив'язаності і стосунків у родині, у цілому.

Відповідальна позиція Г. В. Усатенко як експерта з питань АК виявляється і в розроблених нею практичних рекомендаціях щодо розроблення тренінгів з навичок батьківства, розуміння поведінкових проявів дітей як комунікативних актів для сімей з дітьми з порушеннями комунікації.

Хотілося б також зазначити зрілість Г. В. Усатенко як дослідника-практика, яка наголошує на тому, що обраний і підготовлений до застосування інструментарій АК для тієї чи іншої дитини має бути зрозумілим широкому колу комунікативних партнерів задля напрацювання комунікативних навичок, забезпечення успішної взаємодії й розбудови соціальних зв'язків (у тому числі, стосунків прив'язаності).

### **Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи.**



1. На наш розсуд, положення, що сформульоване як предмет дослідження потребує дещо інших акцентів. Наразі предмет звучить так: «асистована комунікація як чинник якісних змін у прив'язаності в дитячо-батьківських стосунках». Але сама по собі асистована комунікація не є чинником змін, і в роботі про це якраз йдеться – про компетентне її використання з урахуванням: 1) особливостей розвитку та виявлених можливостей дитини; 2) її здатності розпізнавати той чи інший формат візуальної підтримки; 3) наявних обставин (призначення). Окрім того, як це представлено у роботі, вміння грамотно застосовувати АК виявляється у здатності ставити функціональні цілі, дотримуватися певного алгоритму (покроковості) й поступово вводити зміни. Всі ці вимоги до впровадження АК передбачають навчання батьків (якщо йдеться про їхню компетентність), тому важливо підкреслювати цей відповідальний аспект у випадку, коли очікуваними результатами є якісні зміни, наприклад, щодо прив'язаності, як у даній роботі.

2. У дослідженні йдеться про те, що АК сприяє реалізації інформаційної, емоційної, прагматичної та інтерпретаційної функцій спілкування. Але у тексті недостатньо представлено специфіку АК щодо кожної з цих функцій, при цьому, на наш розсуд, наповнення конкретним змістом кожного з цих потенційно можливих напрямів впливу АК суттєво розширило б спектр комунікативної взаємодії батьків з дітьми і збагатило б їхнє спілкування новими смислами.

3. Недостатньо представлено конкретику методичного характеру щодо впровадження АК: які є відмінності у застосуванні АК для дітей з різними труднощами комунікативного характеру, що охоплює унікальні категорії дітей: з аутизмом, синдромом Дауна, порушеннями інтелектуального розвитку, порушеннями слуху та ін. Можна передбачити, що до кожної з цих категорій є свої нюанси у плані застосування АК: з чого починати, як підтримувати, як запобігати протестним реакціям, на чому тримати фокус уваги тощо. Поради такого змісту є дуже важливими і дуже потрібними, з огляду на недостатню компетентність фахівців і батьків.

Сформульовані дискусійні положення не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованого дисертаційного дослідження і не знижують його наукової й практичної значущості.

### **Висновок про відповідальність дисертації встановленим вимогам.**

Дисертаційна робота «Асистована комунікація як чинник прив'язаності у дитячо-батьківських стосунках» є новаторським самостійним дослідженням, яке поглиблює змістову частину психологічних підходів до створення безперешкодних умов навчання і розвитку для дітей з вираженими порушеннями мовлення щодо засобів асистивної комунікації й плідної співпраці між спеціалістами і батьками цих дітей, а також має

методичну й практичну цінність як для батьків, так і для фахівців, які здійснюють соціально-психологічний супровід родин; за змістом і оформленням відповідає усім необхідним вимогам до оформлення дисертацій, а її авторка – Г. В. Усатенко – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія», спеціалізацією – соціальна психологія, психологія соціальної роботи.

**Офіційний опонент:** доктор психологічних наук,

старший науковий співробітник, професор

кафедри спеціальної та інклюзивної освіти

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка **Гетяна СКРИПНИК**



КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ  
УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ БОРИСА ГРИНЧЕНКА  
Код ЄДРПОУ 45307965 \* УКРАЇНА \*

ВЛАСНИЙ ПІДПИС  
*Скрипник Г.* ЗАСВІДЧУЮ  
*Г. В. Усатенко*  
*Г. Машинко*

04.07.2024